

Tutkimuksen kysymyksenasettelu ja suhde oikeudenalan tutkimustraditioon

Aviovarallisuusosoikeuden alaan kuuluvassa tutkimuksessa selvitetään, tulisiko puolisoilla olevat työeläkeoikeudet jakaa avioeron nojalla toimitettavassa osituksessa tai tulisiko osituksessa jollakin muulla tavalla kompensoida eläkeoikeuksien eroja. Kysymykseensä väittelijä vastaa sekä voimassa olevan oikeuden kannalta että *de lege ferenda*, ja silmällä pidetään lähinnä tilannetta, jossa eläketapahtumaa ei ole vielä sattunut.

Uuden monografian ilmestyminen aviovarallisuusosoikeudesta on oikeudenalan piirissä ”tapaus”. Vaikka pian sadan vuoden ikää lähestyvää aviovarallisuusjärjestelmäämme on vuosikymmenten mittaan runsaasti tutkittu, monografioita, erityiskysymyksiin keskittyviä laajamuotoisia tutkimuksia on julkaistu vain yhden käden sormilla laskettava määrä. Jos mukaan luetaan vain väitöskirjat, lisensointi *Tiina Väisäsen* tutkimus on kolmas aviovarallisuusosoikeutta koskeva monografia. Edellinen, *Pertti Välimäen* tutkimus osituksen sovittelusta on neljännesvuosisadan takaa.

Ennen väittelijää väitöskirjan aihepiiristä on kirjoitettu Suomessa vain vähän, joten aiheen valintaa on pidettävä onnistuneena. Väittelijä ei kuitenkaan ole joutunut liikkumaan täysin perkaamattomalla alueella, sillä on olemassa runsaasti tutkimusta, jolla on välillistä merkitystä aiheen kannalta. Lisäksi Ruotsin oikeuden pohjalta on tehty tutkimuskysymyksiin suoraan kohdistuva väitöskirja, *Margareta Brattströmin* ”Makars pensionsrättigheter”, jota väittelijä on voinut käyttää inspiraation lähteenä.

Kun tutkitaan työeläkeoikeuksien kohtelua omaisuuden osituksessa, on itse asiassa kyse siitä, mitä omaisuuden käsitteellä tarkoitetaan avioliittolaisissa. Nykyajan yhteiskunnassa ihmisillä on monenlaisia oikeusasemia, jotka eri tavoin suojaavat heitä tai ovat muutoin hyödyksi. Hyvinvointivaltion kehitys on tuonut jokaiselle uudenlaisia oikeuksia. Perus- ja ihmisoikeuksien korostumisen myötä erilainen oikeuspuhe on yhteiskunnassa voimistunut ja erilaisten oikeuksien –

* Virallisen vastaväittäjän professori (emeritus) *Markku Helmin* Helsingin yliopiston oikeustieteelliselle tiedekunnalle antama, 5.10.2022 päivätty lausunto.

väitettyjen tai todellisten – määrä on lisääntynyt. Kaikki tällaiset oikeudet eivät kuitenkaan ole ositukseen kuuluvaa omaisuutta ja siten puolittamisperiaatteen eli tasajaon periaatteen piirissä. Mutta, missä raja kulkee, sitä on tutkittava ja sitä väittelijä tutkii.

Aviovarallisuus-oikeus on siviilioikeutta, ja siviilioikeuden varallisuus-käsitys on ollut lainsäätäjän lähtökohtana myös ositusta koskevissa oikeusnormeissa. Siviilioikeudellinen varallisuus on vapaasti luovutettavissa, ja varallisuuden arvo määräytyy markkinoilla. Aivan kaikki oikeudet eivät kuitenkaan ole vaihdannallisia – ainakaan täysimittaisesti. Jo avioliittolakeja säädettäessä ennen hyvinvointivaltion aikaa tiedettiin, että puhtaiden varallisuus-oikeuksien ohella on oikeuksia, joiden luovuttamista on rajoitettu tai jotka ovat niin henkilökohtaisia, että niiden luovuttaminen tai joutuminen muutoin toiselle olisi vastoin oikeuden olennaista tarkoitusta. Tämän varalta säädettiin eräänlainen väistymisperiaate. avioliittolain (AL) 35.3 §:n mukaan avio-oikeutta koskeva normi väistyy, jos sen soveltaminen tiettyyn oikeuteen johtaisi ristiriitaan sen kanssa, mitä kyseisestä oikeudesta on erityisesti voimassa.

Väistymisperiaate on nyt tarkastettavan tutkimuksen keskiössä. Periaatteen sisältöä on oikeuskirjallisuudessa tutkittu aiemminkin. Klassinen työ on *Osvi Lahtisen* kirjoitus avioliittolain kolmesta omaisuuslajista vuodelta 1951. Lahtisen lisäksi väistymisperiaatteen sisältöä ovat erinäisten oikeuksien osalta selvittäneet ainakin *Aulis Aarnio*, *Urpo Kangas*, *Antti Kolehmainen*, *Tapani Lohi* ja minä. Väitöskirja asemoituu osaksi tätä keskustelua, mutta ulottuu sitä laajemmalle.

Kysymys eläkeoikeuksien jakamisesta avioeron jälkeen ei ole vain suomalainen ongelma. Väittelijä esittelee teoksessaan pohjoismaista keskustelua ja sen tuottamia tuloksia. Hiukan laajemmin eurooppalaisia ratkaisuja on työansioon perustuvien eläkkeiden osalta kartoittanut belgialainen professori *Walter Pintens*. Oikeusvertailevassa kirjoituksessaan hän on löytänyt neljä erilaista perusmallia. Ensimmäisen mukaan avioero ei vaikuta eläkeoikeuksiin, toisen mukaan eläkeoikeuksia ei jaeta, mutta eläkeoikeuksien eroa kompensoidaan siten, että puoliso, jonka eläkeoikeudet ovat pienemmät, saa hyvitykseksi rahaa tai tavaraa. Kolmannen mukaan eläkeoikeudet vaikuttavat arvomääräisesti omaisuuden jaossa, mutta oikeuksia ei jaeta, ja neljännen mukaan eläkeoikeudet jaetaan, mutta yleensä aviovarallisuusjärjestelmän ulkopuolella.¹ Pintensin kirjoitus on niin tuore, että se ei ole ehtinyt mukaan väitöskirjaan, mutta siinä esitetyt perusmallit kuvaavat melko hyvin ratkaisuvaihtoehtoja, joita Väisänen on joutunut pohtimaan tutkimuksessaan.

1. Walter Pintens, *Pension Rights and the Matrimonial Property Regulation*, s. 259–273, teoksessa Marie Linton – Mosa Sayed (red.), *Festskrift till Maarit Jänterä-Jareborg*. Uppsala 2022.

Tutkimuksen rakenne ja rajaukset

Tutkimuksen rakenne on selkeä ja johdonmukainen. Pääluvut 1–3 pohjustavat tutkimusongelman lainopillista tarkastelua, joka suoritetaan luvuissa 4–6. Sen jälkeen luvuissa 7–8 siirrytään *de lege ferenda* -arviointiin ja lainsäädännön kehittämistä koskevien mallien tarkasteluun, joka suoritetaan käyttäen hyväksi muista Pohjoismaista saatavilla olevia kokemuksia.

Vaikka työn dispositio on hyvä, joistakin ratkaisuista voidaan silti keskustella. Luvussa 6 olisi ollut hyvä tutkia osituksen sovittelun lisäksi myös muita keinoja puuttua eläkeoikeuksien epätasapainoon. Tällaisia korjauskeinoja ovat vastikkeet, nk. restitutioperiaatteen soveltaminen ja lahjojen palautusvelvollisuus. Niiden merkitys on epäilemättä sovittelua pienempi, mutta systemaattisesti niiden tarkastelu olisi kuulunut 6 lukuun. Oikeusvertaileva jakso, joka nyt on sijoitettu teoksen loppupuolelle (luku 8.3), olisi ehkä voinut olla myös johdantoluvussa, jolloin se olisi tarjonnut motiivin sille, miksi eläkeoikeuksien osituskohtelua on tarpeen tutkia meilläkin. Luku 7 olisi mielestäni jäntevöitynyt, jos siinä olisi esitetty vain tutkijan oma, aikaisempiin lukuihin perustuva arvio nykytilan ongelmista. Muiden tutkijoiden ja instituutioiden näkemykset nykytilan korjaustarpeista olisi voitu keskittää lukuun 8.2 sen sijasta, että ne hajautuvat nyt lukuihin 7.2.3 ja 8.2. Nämä huomautukset eivät kuitenkaan ole painoarvoltaan vakavia.

Tutkimus on rajattu niin, että jäämistöositukset, omaisuuden jako avoliitoissa ja ositukseen liittyvät kansainvälisyksityisoikeudelliset kysymykset on jätetty sivuun. Nämä rajaukset ovat mielestäni onnistuneita ja niiden ansiosta tutkimuksesta on muodostunut jäntevä kokonaisuus. Myös puolison elatusapua koskevat kysymykset on rajattu pois, mikä johtaa kysymään, onko rajaus tältä osin ollut liian jyrkkä. Varsinkin tilanteissa, joissa puoliset avioeron sattuessa jo lähestyvät eläkeikää, eläkeoikeuksien epätasapaino voidaan ehkä helpoimmin korjata myöntämällä toiselle puolisolle elatusapu. Tämä olisi tullut ottaa huomioon tutkimuksen *de lege ferenda* -jaksoissa. Puolison elatusta koskevan sääntelyn huomioon ottaminen olisi myös parantanut jaksoa 8.4.2.3, jossa väittelijä arvioi tanskalais-norjalaista ratkaisua, osituksessa suoritettavan hyvityksen antamista puolisolle, jonka eläkeoikeudet ovat pienemmät.

Väittelijä argumentoi teoksessaan usein vetoamalla oikeudenmukaisuuteen ja yhdenvertaisuuteen, jotka ovat hyvin monitulkintaisia käsitteitä. Tämä synnyttää kysymyksen, olisiko käsitteiden sisältöä tullut omassa jaksossaan selvittää. Väittelijän valinta, luottaminen siihen, että asiayhteys osoittaa merkityksen, on tavallaan ymmärrettävä väitöskirjassa, jonka tavoitteet ovat käytännölliset ja konkreettiset. Lisäksi kysymys, mitä oikeudenmukaisuus tarkoittaa omaisuuden osituksessa, saa valaisua teoksen 3 luvussa, jossa tutkitaan puolittamisperiaatetta ja lain antamia mahdollisuuksia korjata periaatteen soveltamistuloksia.

Tutkimuksen metodi

Tutkimuksen metodi on lainopillinen. Tutkimuskysymyksiin etsitään vastauksia argumentoimalla oikeuslähteiden avulla. Lyhyehkössä teoreettisessa jaksossa 1.6 väittelijä pohtii sitä, mistä hyvän argumentoinnin mittapuut löytyvät. Akateemisessa opinnäytteessä on ansiokasta, että tutkija tällä tavoin osoittaa säikeitä, joilla tutkimus liittyy oikeuden suuriin ja ikuisiin kysymyksiin. Väittelijä ei kuitenkaan näytä havaitsevan, että hänen tarjoamansa mittapuut, hyväksyttävyyden laajassa oikeusyhteisössä, *Alf Rossin* puolustama tuomariniideologia ja dworkinilaisen ideaalituomarin käyttäminen mittana ovat erilaisia ja keskenään ristiriitaisia näkemyksiä. Kaikkia ei siksi voi kannattaa yhtä aikaa. Lisäksi muitakin mittapuita olisi löytynyt oikeusteorian varastohyllyiltä. Asialla ei kuitenkaan ole välitöntä merkitystä konkreettisen tutkimusongelman kannalta, sillä kyse on lähinnä itsereflektiosta, siitä, miten tutkija ymmärtää oman työnsä luonteen.

Väittelijä käyttää oikeuslähteitä hyvin ja monipuolisesti, mikä osoittaa aviovarallisuus oikeuden syvällistä tuntemusta. Oikeuskirjallisuuden merkitys painottuu, koska lain esityöt ovat epänormaalien varallisuus oikeuksien osituskohtelun osalta sangen niukat ja relevantteja ennakkotapauksia on vain vähän. Väittelijä hyödyntää asianmukaisesti myös ruotsalaista oikeuskirjallisuutta, mutta sillä ei tutkimuksessa ole samaa merkitystä kuin aviovarallisuus oikeudessa tavallisesti, koska väistymisperiaatteen sisältö on Ruotsin laissa muotoiltu avioliittolaista poikkeavasti, mikä on johtanut kansallisiin eroihin periaatteen tulkinnassa.

Tutkimuksessa, joka liikkuu aviovarallisuus oikeuden ja sosiaalioikeuden rajamailla, syntyy kysymys, missä määrin aviovarallisuus oikeudelliset argumentit vaatisivat täydennykseksi sosiaalioikeudellista tarkastelua. Väittelijä selviää aviovarallisuus oikeudellisen tarkastelun varassa sangen pitkälle sen vuoksi, että hän päätyy lopulta *de lege lata* kannattamaan vallitsevaa kantaa, jonka mukaan työeläkeoikeuksia ei ositeta. Työn loppuosassa, jossa pohditaan nykytilaa koskevia muutostarpeita, sosiaalioikeudellisen näkökulman ohuus alkaa sitä vastoin haitata.

Tutkimuksen 7 luvussa, jossa arvioidaan kriittisesti nykytilaa, kirjoittaja arvostelee sitä, että aviopuolisot eivät voi sopia eläkeoikeuksien siirtämisestä puolisoitten kesken. Tässä kohden olisi tullut muistaa sosiaalioikeuden tärkeä periaate, jonka mukaan sosiaaliturvaansa ei voi myydä pois. Rajoitettu sopimusvapaus voisi ehkä sopia periaatteen puitteisiin, mutta sopimusvapautta olisi pakko tuntuvasti rajoittaa, jotta puoliso ei voisi pilata eläketurvaansa luopumalla laajalti eläkeoikeuksistaan osituksessa saatavia välittömiä etuja vastaan. Toki tämäkin on oikeuspoliittinen kysymys. Olen toisen käden lähteestä lukenut, että tunnettu taloustieteilijä ja libertalisti *Milton Friedman* hyväksyisi tällaisenkin diilin. Sosiaaliturvaoikeutta ja libertalismia ei kuitenkaan voitane yhdistää ilman, että sosiaaliturva katoaa.

Väittelijä katsoo (s. 30) edustavansa ”uutta tarkastelutapaa”, jossa siviilioikeudellisten argumenttien rinnalla käytetään perus- ja ihmisoikeuksista johtuvia argumentteja. Näin väittelijä tekeekin erityisesti tutkiessaan nykytilan muutostarpeita, eikä siihen ole huomauttamista. Tarkastelu ei kuitenkaan tuota merkittävää lisäarvoa. Kirjoittajan ehkä useimmiten mainitsema perusoikeus on omaisuuden suoja, joka asiahakemiston mukaan esiintyy 14 eri asiayhteydessä. Omaisuuden suojaan vedoten pyritään tavallisesti tukemaan lopputulosta, johon on siviilioikeuden pohjalta päädytty. Sivulla 140 väittelijä kirjoittaa: ”Työeläkeoikeuksia voidaankin pitää vakuutetun varallisuutena. Tätä kuvastaa sekin, että niihin liittyvät oikeudet saavat suojaa PL 15 §:n omaisuuden suoja säännöksen nojalla”.

En ole vakuuttunut siitä, että johtopäätöksen tuki tällä tavoin lisääntyy. Kaikki varallisuus syntyy oikeudellisesti katsoen maailmaan siviilioikeuden sääntöjen välityksellä. Sen vuoksi omaisuuden suoja koskevan perustuslain säännöksen taustalla oleva varallisuuskäsitys ei voine poiketa siviilioikeudellisesta; onhan tarkoituksena suojata oikeuksia, jotka ovat laillisesti eli siviilioikeuden sääntöjen luomina syntyneet, ja sopimusvapautta niiden taustalla. Tämän vuoksi omaisuuden suojaan vetoamalla ei voida eikä ole tarpeen kontrolloida tai vahventaa tuloksia, joihin on siviilioikeuden pohjalta päädytty. Vielä vähemmän omaisuuden suoja säännöksen nojalla voidaan tehdä päätelmiä siitä, kuuluuko jokin varallisuus osittain vai ei, sillä kysyttäessä nauttiiko jokin oikeusasema omaisuuden suoja, on kysymys lähinnä vain siitä, millä edellytyksillä lainsäätäjä voi oikeusasemaan kajota.

On syytä todeta, että väittelijä argumentoi omaisuuden suojaalla myös täysin korrektisti ja oikeassa yhteydessä pohtiessaan sitä, voitaisiinko eläkkeiden osittaminen, jos siihen päädytään, säätää voimaan jossakin merkityksessä taannehtivasti, esimerkiksi niin, että eläkeoikeuksia tasattaisiin myös siltä osin kuin ne ovat karttuneet ennen eläkkeiden osittamista koskevan lain voimaantuloa (s. 260). Väittelijä hahmottaa kysymyksen punnintatilanteeksi, jossa vastapunnuksina ovat omaisuuden suoja ja ihmisten perusteltujen odotuksien suojaaminen. En ole varma siitä, onko tällaisia odotuksia voinut nykytilan pohjalta syntyä. Taannehtivuuskysymyksen valistunut ratkaiseminen saattaisi edellyttää myös sitä, että tutkitaan siirtymäsääntely niissä tilanteissa, joissa aviovarallisuusjärjestelmämme on tehty osittaismuutoksia sen pitkän historian aikana.²

2. Tällainen tutkimus on vuoteen 1987 asti ulottuen tehty kirjoituksessa Markku Helin, Avioilittolain muutosten soveltamisesta – siirtymäoikeudellisia kysymyksiä. Defensor Legis 1987, s. 552–576.

Onko työeläkeoikeudet voimassa olevan oikeuden mukaan ositettava?

Teoksen 4 luvussa, joka on sen lainopillisen osion tärkein, kirjoittaja tutkii, mitä eläkeoikeuksien osituskohtelusta on kirjoitettu, ja alistaa kysymyksen sen jälkeen omalle kriittiselle katseelleen. Väittelijä hyväksyy suomalaisessa oikeuskirjallisuudessa nykyisin vallitsevaksi katsottavan kannan, jonka mukaan avio-oikeutta koskevien oikeusnormien soveltaminen voi tulla kysymykseen myös osittain. Sen vuoksi ei voida kysyä, ovatko työeläkkeet avio-oikeusomaisuutta vai vapaaomaisuutta, vaan jokaisen avio-oikeutta koskevan määräyksen osalta on erikseen tarkasteltava, voidaanko määräystä soveltaa työeläkeoikeuteen. Näin väittelijä tekeekin huolellisella ja perinpohjaisella tavalla.

Hän löytää kaksi eläkeoikeuksien osittamista puoltavaa argumenttia: 1) aviovarallisuusjärjestelmän taustalla oleva puolittamisperiaate puoltaa eläkeoikeuksien osittamista ja 2) eläkeoikeus on ainakin joissakin suhteissa analoginen ilmiö kuin palkkasaaatava, joka kuuluu ositukseen. Toisaalta väittelijä löytää vasta-argumentteja, jotka puoltavat sitä, että avio-oikeutta koskevat normit väistyvät: 3) työeläkeoikeuden luovutuskelvottomuus estää sen, että sillä katettaisiin osituksessa velkoja tai että eläkeoikeus annettaisiin tasinkona; 4) velvollisuus hoitaa avio-oikeusomaisuutta huolellisesti ei sovellu eläkeoikeuteen, koska oikeutta hoitaa vakuutusyhtiö; 5) ei ole estettä sille, että eläkeoikeus otetaan osituslaskelmassa huomioon varoina, mutta eläkeoikeuden arvostamiseen liittyvät käytännölliset seikat tekevät ajatuksen toteuttamisen vaikeaksi; 6) eläkeoikeuden huomioon ottaminen arvomääräisesti johtaisi siihen, että puoliso, jolla on paremmat eläkeoikeudet, menettää osituksessa heti jotakin ja saa menetykselleen kompensatiota vasta eläkkeellä, jos elää niin pitkään; ja 7) koska eläkeoikeuksia ei voida luovuttaa puolisolta toiselle, niiden arvon huomioon ottaminen osituksessa johtaisi oikeudenmukaisiin lopputuloksiin vain, jos puoliset ovat varakkaita. Osittamista vastaan puhuvat argumentit ovat väittelijän mukaan osittamista puoltavia painavampia. Hän päätyy näin ollen siihen, että eläkeoikeutta ei voimassa olevan oikeuden mukaan voida osittaa. Väistymisperiaate osuu avioliittolain normeihin koko voimallaan.

Vaikka joidenkin argumenttien painoarvosta saatetaan keskustella, johtopäätös on mielestäni vakuuttava. Samaan tulokseen voitaisiin tosin päätyä suoremmin aloittamalla eläkeoikeuden arvostamisesta, sillä ositukseen voidaan tuoda vain sellaisia oikeuksia, joille voidaan määritellä rahamääräinen arvo. Eläkeoikeuden tuominen ositukseen ei mielestäni ole mahdollista, sillä omaisuuden arvostamista koskevat vakiintuneet periaatteet johtavat siihen, että eläkeoikeuden arvo on nolla. Eläkeoikeudella ei ole vaihtoarvoa, koska sitä ei voida luovuttaa, sillä ei myöskään ole käyttöarvoa esimerkiksi astioiden ja huonekalujen tavoin eikä tuottoarvoa kuin vasta eläketapahtuman jälkeen. Korkeimman

oikeuden ratkaisun KKO 1994:6 mukaan tätäkään tuottoarvoa ei sitä paitsi voida ottaa huomioon, koska sitä ei voida realisoida luovuttamalla oikeus. Sillä, että eläkeoikeudelle voidaan vakuutusyhtiön taseesta käsin ehkä laskea jokin arvo, ei ole asiassa merkitystä, sillä arvostaminen on ositustilanteessa tehtävä lähtien siitä, mikä mahdollisuus puolisoilla on hyödyntää oikeutensa arvoa (ex. anal. KKO 2008:74).

Jäimme väitöstilaisuudessa erimielisiksi siitä, onko eläkeoikeuksien arvo osituksessa nolla, mutta keskustelussa ei tullut esille sellaista arvostamista koskevaa mallia, joka johtaisi toiseen tulokseen. Vaikka väittelijän perusteluista olisi ehkä voitu raapaista osa pois Occamin partaveitsellä, väittelijän käyttämä todistamisen tapa on silti arvokas. Pitemmän kautta kulkeva todistelu säilyttää näet pätevyytensä siitä riippumatta, mikä kanta eläkeoikeuden arvostamiskysymykseen otetaan.

Osituksen sovittelun mahdollisuudet lieventää eläkeoikeuksien epätasapainoa

Väittelijä tutkii teoksensa 6 luvussa, millaiset mahdollisuudet avioliittolaki antaa eläkeoikeuksien erojen lieventämiseen osituksen sovittelun keinoin. Luvun aluksi olisi ehkä voitu pohtia sovittelun tarkoitusta. Kyse olisi tällöin ollut siitä, onko sovittelun tarkoituksena toteuttaa eräänlaista kokonaisuudenmukaisuutta puolisoitten kesken kaikki taloudelliset seikat huomioon ottaen, vai tulisiko sovittelussa kantaa huolta ainoastaan siitä, että se, mikä jaetaan, jaetaan oikeudenmukaisesti. Väittelijä näyttää olettavan, että laajempi tulkinta on oikea. Hän erottaa toisistaan kaksi tapausryhmää. Ensimmäiseen kuuluvat tapaukset, joissa eläkeoikeudet ovat laadultaan erilaisia siten, että toinen takaisinostorvonsa vuoksi kuuluu ositettavaan omaisuuteen ja toinen tavallisena työeläkeoikeutena puolestaan ei. Toisen ryhmän muodostavat tapaukset, joissa kummankin puolison työeläkeoikeudet ovat osituksen ulkopuolella, mutta määrältään erisuuruisia.

Kuten väittelijä toteaa, korkein oikeus on ratkaisussa KKO 2016:67 hyväksynyt osituksen sovittelun tapausryhmässä 1. Väittelijä osoittaa vakuuttavasti, että AL 103 b §:ssä annetut sovittelukeinot mahdollistavat sovittelun ainoastaan siinä tapauksessa, että puolisoilla, jonka hyväksi sovittelua tarvitaan, on puolisoaan enemmän aviovarallisuutta. Tämä on oikeudenmukaisuusongelma, sillä vaikka sovittelun tarve olisi sama, sovittelun keinot eivät riitä, jos puolisoitten varallisuusrakenne on toinen.

Väittelijä puoltaa laatimiensa esimerkkien valossa varovaisin sanakääntein sitä, että osituksen sovittelu voi joskus olla käytettävissä myös tapausryhmässä

2, siis erisuuruisten työeläkkeiden erojen tasoittamiseksi. Kuten väittelijä toteaa (s. 186), Pertti Välimäki näyttää osituksen sovittelua koskevassa tutkimuksessaan olevan tästä toista mieltä. Välimäen argumentti on käytännössä sama kuin edellä mainittu argumentti 6), jolla väittelijä osaltaan torjuu eläkeoikeuksien tuomisen ositukseen *de lege lata*. Väittelijän olisi ollut hyvä pohtia sitä, miksi argumentti 6) ei tässä tapauksessa ole ratkaiseva.

Nykytilan korjaaminen lakimuutoksin

Teoksensa luvussa 8.4 kirjoittaja ehdottaa harkittavaksi kahdentyyppisiä ratkaisuja, joilla voitaisiin puuttua eläkeoikeuksien epätasapainoon. Voitaisiin harkita kokonaisratkaisua, työeläkkeiden osittamista, tai tehdä pienempi korjaus muuttamalla osituksen sovittelua koskevaa säännöstä ja antamalla puolisolle, jonka vahingoksi eläkeoikeudet ovat epätasapainossa, mahdollisuus saada osituksessa hyvitystä tanskalais-norjalaisen mallin tapaan.

Osituksen sovittelua koskevan säännöksen muuttaminen niin, että takaisin-ostoarvonsa vuoksi ositukseen tulevat eläkeoikeudet voidaan tietyin edellytyksin siirtää osituksen ulkopuolelle, olisi mielestäni kannatettava muutos, joka poistaisi sovittelukeinojen riittävyteen nyt liittyvän satunnaisuuden. Suoritettu tutkimus ei sitä vastoin mielestäni tue laajempaa sovittelusäännöksen uudistamista, jota kirjoittaja on luonnostellut sivulla 271. Tällaisen uudistuksen vaikutukset ulottuisivat laajalti ohi tutkimuksessa osoitetun tarpeen.

Kirjoittaja olisi voinut suhtautua kriittisemmin myös hyvitystä koskevaan ehdotukseen, jota oli kuitenkin hyvä tarkastella sen vuoksi, että se on toteutettu läntisen Skandinavian maissa. Ehdotusta vastaan puhuu edellä mainittu argumentti 6), jonka väittelijä on aiemmin hyväksynyt: puoliso, jolla on paremmat eläkeoikeudet, menettää hyvityssumman osituksessa heti, mutta saa siitä vastiketta vasta, jos jaksaa eläkeikään ja silloinkin vain kuukausierä kerrallaan. Olisi ollut hyvä pohtia myös sitä, miten hyvitys eroaa kertaluonteisesta elatusavusta. Jos elatusavun kautta päästään samaan tulokseen, uuden instituution luominen vaikuttaa tarpeettomalta. Väittelijän luonnosteleva säännösehdotus hyvityksen toteuttamiseksi (s. 270) vaikuttaa myös puutteelliselta, sillä hyvitysvollisen puolison velkojien suoja pitäisi järjestää mahdollisesti AL 102 §:n tarjoaman mallin mukaisesti.

Edellä mainittujen suppeiden korjauskeinojen lisäksi väittelijä tarkastelee mahdollisuutta, että eläkeoikeudet ositettaisiin. Hän ei ota vahvaa kantaa siihen, tulisiko eläkeoikeudet osittaa, mutta hän tutkii kahta erilaista toteutustapaa: 1) eläkkeiden osittamista avioliittolain mukaisessa osituksessa ja 2) eläkeoikeuksien

jakamista osituksesta erillisessä menettelyssä. Hän päätyy väitöskirjassa varovaisesti ja luctiossa selvemmin puoltamaan eläkeoikeuksien erillistä jakamista.

Oman käsitykseni mukaan eläkeoikeuksia ei voida tuoda avioliittolain nojalla toimitettavaan ositukseen. Tämä johtuu siitä, että kaikki varallisuus, joka tuodaan ositukseen, on osituslaskelman tekemiseksi arvostettava rahamääräisesti. Työeläkeoikeutta ei mielestäni voida tällä tavoin arvostaa. Eläkeoikeuksilla on tyypillinen sosiaaliturvafunktio. Ne poistavat oikeutetulta yhden huolen, huolen toimeentulosta vanhuuden joskus koittaessa. Huolen hälvenemisen arvoa ei voida mitata euroissa millään ei-mielivaltaisella tavalla. Eläkejärjestelmästä riippuen voi tosin olla mahdollista havainnollistaa eläkeoikeuden merkitystä erilaisilla laskennallisilla suureilla; esimerkiksi suomalaisessa järjestelmässä voidaan laskea työeläkkeen vuosittainen karttuma. Sen tuominen ositukseen eläkeoikeuden arvona olisi kuitenkin mielivaltaista ja johtaisi niihin ongelmiin, jotka on edellä kuvattu argumentissa 6). Tämä johtuu siitä, että puolisoilla ei ole ositushetkellä minkäänlaista keinoa hyödyntää eläkeoikeutensa arvoa.

Väittelijä esittää vain luonnosmaisia toteamuksia siitä, miten eläkeoikeudet osituksesta erillisessä toimituksessa jaettaisiin. Hän toteaa, että kysymys on vain alustavasta pohdinnasta jatkokeskustelun tueksi (s. 278). Hieman pitemmälle olisi kuitenkin voitu mennä joutumatta eläkejärjestelmien yksityiskohtien syövereihin.

Väitöstilaisuudessa keskusteltiin esimerkkien avulla mallista, jossa puolisoiden yhteenlaskettu eläkekarttuma avioliiton ajalta puolitettaisiin. Molempien puolisoiden eläkekarttuma avioliiton ajalta muodostuisi näin yhtä suureksi ja olisi 50 % puolisoiden yhteenlasketusta karttumasta. Malli olisi ehkä teknisesti mahdollinen, jos molemmat puoliset ovat avioliittonsa ajan olleet Suomen nykyisen työeläkejärjestelmän piirissä. Malli näyttäisi esimerkkien valossa toimivan, jos avioliiton aikaisen eläkekarttumien osuus puolisoiden koko odotettavissa olevasta eläkekarttumasta on pienehkö ja varsinkin jos puolisoiden avioliitonai-kaisten eläkekarttumien ero ei ole kovin suuri. Oikeudenmukaisuuteen liittyviä kysymyksiä näyttäisi sitä vastoin syntyvän, jos avioliitto on kestänyt pitkään ja eläke on valtaosin karttunut vain toisen puolison ansiotyöstä. Erityisen katkeraa olisi hyväksyä eläkeoikeuksien jakamisesta syntyvä lopputulos, jos puolisonsa eläkeoikeuksia saanut puoliso avioeron jälkeen kuolee ehtimättä eläkkeelle. Tällöin eläkkeiden jakamisen ainoa seuraus olisi, että eläkkeet ansainneen puolison eläke puolittuu ja toinen puoli hänen ansaitsemastaan eläkkeestä jää vakuutusyhtiölle. Esimerkit osoittanevat, että asian mahdollisessa jatkokehittämisessä kohdattavat ongelmat eivät ole pelkästään teknisiä. Myös vakavia oikeudenmukaisuusongelmia voi nousta pinnalle työn edetessä.

Loppuarvio

Suomen aviovarallisuus oikeuden tutkimus on Tiina Väisäsen väitöskirjan myötä saanut merkittävän täydennyksen. Tutkimuksen aihe on ajankohtainen ja tutkimus tuottaa kohteestaan uutta tietoa.

Tutkimus noudattaa lainopillista metodia ja osoittaa tekijänsä olevan taitava oikeuslähteiden käyttäjä. Kirjoittaja hyväksyy nykyisin vallitsevaksi katsottavan tavan analysoida epänormaalien varallisuus oikeuksien osituskohtelua ja soveltaa sitä eläkeoikeuksiin onnistuneella tavalla. Omaisuuden arvostamista koskevaan problematiikkaan olisi kuitenkin voitu kiinnittää enemmän huomiota.

Kirjoittaja osoittaa nykytilassa ongelmia tai ainakin uutta pohdintaa vaativia kysymyksiä ja hakee niihin korjauskeinoja laajahkossa *de lege ferenda* -jaksossa. Muissa Pohjoismaissa käydyssä keskustelun kuvaaminen tuo tarkasteluun syvyyttä. Väittelijän pohdinnoista on välitöntä hyötyä, jos asian tiimoilta käynnistetään lainvalmistelua. Väittelijän havainto osituksen sovittelussa sallittujen keinojen riittämättömyydestä tilanteessa, jossa puolisoitten eläkeoikeudet ovat laadultaan erilaisia, on tärkeä, ja väittelijän ehdottama suppea muutos osituksen sovittelua koskevaan säännökseen olisi syytä toteuttaa. Toisaalta eläkeoikeuksien jakamista koskevien mallien kehittämistä olisi voitu viedä askel pitemmälle. Tällöin olisi saattanut paljastua, ettei radikaalien muutosten tekeminen nykytilaan ole yksinkertaista ja että vastaan tulee myös muutosten oikeudenmukaisuuteen liittyviä ongelmia.

Tutkimus on jäntevä ja tiivis kokonaisuus. Jokunen kauneusvirhe ei muuta tätä arviota. Tutkimuksen monografiamuoto ja tutkimusaiheen onnistunut rajaaminen tekevät mahdolliseksi pitkien ajatuskaarien rakentamisen, ja tämän mahdollisuuden kirjoittaja käyttää hyvin. Tutkimuksen kieli on sujuvaa ja tyyli asiallista. Väitöstilaisuudessa väittelijä puolusti tutkimustaan rauhallisesti ja asiallisesti eikä provosoitunut vaikeista kysymyksistä.

Havaintojeni mukaan tutkimuksessa ei ole tutkimuseettisiä ongelmia. Eriksen haluan mainita, että tutkimus on vapaa oikeustieteellisten tutkimusten helmasynnistä, puutteellisesta, vinoutuneesta tai sattumanvaraisesta viittaamisesta aiempaan tutkimukseen. Teoksen viittauskäytäntö on kautta linjan riittävän hyvää ja yleensä sangen hyvää. Sen ansiosta lukija saa hyvän kuvan siitä, miten tutkimus lepää tieteellisen traditionsa varassa ja miten se siitä eroaa.

Näillä perusteilla ja väitöskirjoille asetetut tieteelliset kriteerit huomioon ottaen mieluisa tehtäväni on esittää Helsingin yliopiston oikeustieteelliselle tiedekunnalle, että oikeustieteen lisensiaatti Tiina Väisäsen tohtorinväitöskirja ”Eläkkeet avioero-osituksessa” hyväksytään tarkoitukseensa.

Markku Helin